

Олександр Васянович

ХАТНІ ЛОКАТИВИ В МЕТЕОРОЛОГІЧНІЙ МАГІЇ ВІДВЕРНЕННЯ ГРОЗИ НА УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІССІ

Oleksandr Vasianovych

HOME LOCATIONS IN THE METEOROLOGICAL MAGIC TO PREVENT THUNDERSTORMS IN THE UKRAINIAN POLISSIA

У статті звернуто увагу на хатні локативи, які використовували мешканці Українського Полісся для відвернення грози та граду. Хата в українців Полісся асоціювалася зі «своїм», внутрішнім простором, який протистояв зовнішньому. Для його збереження українці дбали про ті місця, які перебували на межі світів (вікна, двері, комин) або займали центральне місце у світоглядних уявленнях (піч, покуть). Спираючись на польові матеріали, зібрані на початку ХХІ століття, розглянуто метеорологічні вірування, умовно поділені на дві групи: народні засоби попередження несприятливих явищ погоди; магічно-обрядові дії для усунення певного стихійного лиха. Виявлено опозиційні групи, спрямовані на протиставлення одних погодних явищ іншим: вогонь – вода, внутрішній – зовнішній, свій – чужий.

Ключові слова: гроза, град, народна метеорологія, межа світів, метеорологічна магія, Українське Полісся, хатний простір.

The article draws attention to the specific locations in a house used by residents of Ukrainian Polissia to prevent thunderstorms and hail. The house for the Ukrainians of Polissia was associated with «their own» inner space that opposed the outer space. To preserve the inner space, Ukrainians took care of those places that were at the worlds' border (windows, doors, chimneys) or occupied a central place in worldviews (furnace, pokut – home altar).

Based on the field materials collected at the beginning of the 21st century, the meteorological beliefs are conventionally divided into two groups: folk means of preventing adverse weather phenomena; magical ritual actions to eliminate a certain natural disaster. Oppositional groups aimed at opposing one weather phenomenon to another have been identified: fire vs. water, internal vs. external, own vs. someone else's.

Keywords: thunderstorm, hail, folk meteorology, meteorological magic, Ukrainian Polissia, worlds' border, domestic space.

Народні метеорологічні вірування, пов'язані з магічними діями, спрямовані на гарантування урожаю та уникнення небажаних погодних явищ. Мешканці Українського Полісся широко послуговувалися магічними обереговими засобами, численними табу та обмеженнями щодо певних видів робіт у відповідні дні для запобігання стихійних лих (грози, граду, посухи). Магічні прийоми зупинки чи протидії граду і способи припинення дощу, грози, бурі, взагалі негоди (окрім суто специфічних способів, як перекушування граду) в етнографічній літературі досить часто не розмежовуються. Це цілком закономірно, адже, по-перше, за негоди могли використовуватися деякі універсальні засоби і способи

магічних дій, які відвертали, за народними уявленнями, стихійні біди; по-друге, деякі види обрядів, утративши своє мотивування і прямий зв'язок із народним міфологічним світосприйняттям, могли легко переноситися з однієї ситуації на іншу, зберігаючи лише загальний традиційний обереговий смисл чи виконуючись механічно. Такі метеорологічні вірування можна умовно поділити на дві групи: 1) народні засоби попередження несприятливих явищ погоди; 2) магічно-обрядові дії для усунення певного стихійного лиха.

Джерельною базою дослідження стали польові матеріали, зібрані автором протягом 2002–2019 рр. у Волинській, Житомирській, Ки-

ївській, Рівненській та Чернігівській обл., зокрема, під час комплексних експедицій Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф. Записи, накопичені при підготовці дисертаційного дослідження «Народна метеорологія українців Центрального Полісся кінця XIX – початку XXI ст.», зберігаються в Архівних наукових фондах рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України.

У етнологічній науці питання метеорологічної магії представлені переважно дослідженнями викликання дощу, зокрема в монографії Д. Зеленина про «заложних» покійників (Зеленин, 1916). У радянські часи не надавалося великої ваги таким віруванням, що створювало уявлення про бідність давньої східнослов'янської духовної культури в цьому відношенні чи стертості відповідних поганських уявлень. Певну прогалину в темі дослідження обрядів відвернення грози та граду заповнили російські дослідники Нікіта та Світлана Толсті (1981, 1982, 1986а, 1986б, 1994). Пізніше цю справу було продовжено сучасними українськими дослідниками, які аналізують вірування українців різних регіонів, пов'язані з грозою та градом (Біляковський, 2012; Васянович, 2003б, 2006, 2007б, 2015; Курочкін, 2010; Левкович, 2012; Ніколаєва, 2012; Пахолок, 2009; Чибірак, 2006а, 2006б, 2012).

Хата в українців Полісся асоціювалася зі «своїм», внутрішнім простором, який протистояв зовнішньому простору. Цей простір був закритим за допомогою стін і даху, відкритим через вікна та двері. Тому для збереження від грози та граду внутрішнього простору потрібно було подбати про ті місця, які перебували на межі світів. У нинішній статті спробуємо звернути увагу на хатні локативи, як межові точки внутрішнього – зовнішнього простору, які для відвернення грози та граду використовували мешканці Українського Полісся, що поділяється на Західне, Середнє та Східне.

Народні засоби попередження несприятливих явищ погоди

Мешканці Українського Полісся особливий страх відчували перед грозою, бурею, градом, які могли знищити врожай, спалити хату й обійстя, вбити людей і худобу. Тому була вироблена система превентивних заходів, спрямованих на збереження господарства від таких природних катаклізмів.

В українській обрядовості поширене акцентування ідеї *хрест-захист* у його численних варіантах: символічне хресне знамення рукою, запечатування навхрест могили, вірування в оберегові властивості «в'язаної хрестом» борони, сплетеного тину тощо. Проте нас найбільше цікавлять ті хрести-обереги, які пов'язані з магічними функціями запобігання грози та граду, які українці Полісся, як раніше, так і тепер, випалюють страсною або стрітенською свічкою. За інформацією респондентів вдалося виділити основні локації розміщення таких хрестів: сволок, стеля біля покутя, одвірки. Вказані місця випалювання хрестів не випадкові, бо є символічними межами між «своїм» та «чужим», ланкою між «тим» і «цим» світом. Зі стелею пов'язують символіку зростання, відповідно – добробуту. На Святий вечір, зокрема, підкидають кутю до стелі, щоб дізнатися про врожай зернових, роїння бджіл, приплід худоби. Тому і оберегові хрести від грози коптили димом саме тут, щоб забезпечити достаток родини: *Вималюють крижика на потолку, колись то на бальках випалювали, на дверях так само. Як грім гримить, то щоб не било у хату* (Острів'я) (Васянович, 2007а, арк. 16); *На Страсть приходять, роблять хреста на дверух, в хаті там на дверях. А того, щоб лихе не йшло до хати* (Старий Чорторийськ) (Васянович, 2017, с. 250); *Хрести малюют свечкою на сволоці, щоб гром не понав у хату* (Старий Дорогинь) (Васянович, 2002, арк. 41); *Хрецики на сволоці випалюють на Страсть тоже од грому, щоб у цей дом гром не понав і щоб нехароше не заходило у дом* (Феневичі) (Васянович, 2003а, арк. 39); *У нас як церкав була, то ми ж пріходілі з таю ж свечкаю. І таді таю свечкаю делают крестікі. Можна на улиці на хвортачци зделать, ось на крильце зделать, на дверях тих, шо в хату у сенцах, шо в хату входить і ще двері є – ізделать. І делалі на паталку перед іконамі хрест. Свечачкаю тасю ж палілі, хрестік чорний такий палучався. Крестік той делалі ад нечистаї сілі* (Звеничів) (Боряк, 2018, с. 173). Інколи на Східному Поліссі ці хрести отримували спеціальну назву, що прямо вказує на їхнє основне призначення: *Грамавиє хрести у нас пишуть на том, на паталку на страсну ноч. Називаються це грамавики. Я рисую як адна ікона, дак адин, а як дві – два* (Блистова) (Боряк, 2020, с. 261). На Західному Поліссі, окрім випалювання хрестів, ще й здійснювали обрядові обходи навкоги хати та господарських будівель, окреслюючи таким чином внутрішній простір, для збереження

обійстя від грози: *З громничною свічкою, як ідете з церкви на Громниці вечором, то з тею свічкою кругом хати... Приходите сюдиво з тею свічкою перед двері, перехристилися і ходите кругом хати. Три разочки. Після йдете до хлева, де скотинка стоїть. І більш нигде не йдете. Громничною свічкою палиться хрестики, з громничною свічкою ходити кругом хати, кругом хлевів* (Щитинь) (Боряк, 2016, с. 212).

На думку поліщуків, грім, який посилає з неба Ілля-пророк влучає в ті місця, де перебуває нечистий. На Київщині було записано народне оповідання про силу грому в боротьбі з чортівнею: *Мішка Гутник розказував. Ішов вон із лесу і складав лучину, і находить хмара, а стоїть коло дороги такі дуб похільяти. А воно: «Го-о-а!» Шо це таке, де це взялася ця людина? Вон дивітца: на дубі, на голле хітаєтца нехароші із хвостом, із усе́м. «Го-о-а!» І тей гром у тей дуб і роздер. Гойдалося нехароше* (Феневичі) (Васянович, 2003а, арк. 39). Напевне, саме тому ці хрестики випаляють при вході до хати, щоб туди не могла потрапити нечиста сила.

Рослини разом із тваринами та неживою природою складали навколишній світ людини і перетворювалися на міфологізовані предмети, обереги. Особливої ваги нині набирають рослини, освячені в церкві на різні релігійні свята, хоча корені цих вірувань значно глибші. Рослини, наділені міфологічними властивостями, активно використовуються в обрядовості, народній медицині та магії. Метеорологічні вірування, зафіксовані на Українському Поліссі, показують, що свячене зілля зберігали в хаті для уникнення ударів блискавки та граду. Магічними властивостями наділялися практично всі рослини, освячені в церкві протягом календарного року або дотичні до церковних обрядів: водохрещенська ялинка, стрітенські васильки, верба, троїцьке клечання, маковійне зілля та ін., які належало зберігати в хаті.

Найчастіше респонденти згадують вербу – одну з найшанованіших рослин серед слов'янських народів, бо вона найскоріше сповіщає про прихід весни. Нею часто послуговувалися з лікувальною метою та при різноманітних магічних діях: били у Вербну неділю один одного, бажаючи здоров'я та довголіття, вперше вигонили худобу на пасовисько тощо. У мешканців Українського Полісся особливо поширеним було повір'я про оберегові властивості верби під час грози, яку

після освячення тримали в хаті на покуті. Покуть – найшанованіше місце в хаті, де за столом традиційно сидів господар, почесні гості, наречені під час весілля. Саме тут знаходилися ікони та інші освячені в церкві речі (зілля, свічки, вода): *Вербу святять і кладуть за образок* (Острів'я) (Васянович, 2007а, арк. 19); *О, то вірбу я завше свячу, то вона у мене у кутку завше стоїть або за іконою. І це зілля, шо на Трійцю свячу, ще й досі стоїть. Кажуть, будто од грому* (Набруска) (Васянович, 2017, с. 253); *Верба в хаті для грому, зілля якесь святять для грому. Лежить за образ закладене* (Синів) (Васянович, 2004, арк. 8); *У Вербну неділю перед Паскаю ідуть у церкву мамка і вербовиє тие гольки несуть, свєтять і таді там на куті ставляють. І яна тая лазінка стаїть да следуючає Паски. Свєчана, ад грази* (Жомарівка) (Боряк, 2018, с. 174); *Вербу святую аставляєм, шоб спасала верба святая. Туркаєм там над абразами. Хто в сенцах держа. Гадами стаїть, да бавляєм да й стаїть* (Роїще) (Васянович, 2019, с. 201); *Вербічка у хаті ад бalezній, ад напастій, ад стихій і бедствій* (Пушкарі) (Боряк, 2020, с. 262). На Середньому Поліссі її могли висаджувати біля будинку, прийшовши з церкви: *Свєтет вербу у церкві і садет на вуглу хати трошкі оддала. Її нада не рєзат, не рубат, вона захіщає од грому* (Варовичі) (Васянович, 2003а, арк. 20).

Крім верби, поліщуки використовували й інші освячені рослини: *Як святять воду, треба вирвать із сосни гілочку і зберігати у хаті від грому* (Мироцьке) (Васянович, 2003а, арк. 25); *Все кажуть, на Йордань, як святиться вода, тоді ту яглицю ламають. Все кажуть – од грому* (Старий Чорторійськ) (Васянович, 2017, с. 253); *Од граду... василькі покласти по вуглах. Василькі свєтали на Стреченне* (Барвінки) (Васянович, 2002, арк. 21); *Горешіну свєтят од бурі, галузкі* (Кисоричі) (Васянович, 2004, арк. 61); *Оставляють клечання, ложать його на хату, шоб не вдарив грім* (Мироцьке) (Васянович, 2003а, арк. 23); *Липа на вікні за образом і допіру є свєчана, свєтали на Трійцю. То я тоже за образ заложила* (Березичі) (Боряк, 2016, с. 217); *Галючку вешали у хаті. Так па-божсаму казалі, шоб троїцька була у хаті і ад грома, і ад усяго* (Гніздище) (Васянович, 2019, с. 202); *На Тройцу май, шо убіралі хату зелєнню, а айр сабіралі етий у пучок і на хату ад грома* (Лісконоги) (Боряк, 2020, с. 262).

На Західному Поліссі для збереження від грози використовували безсмертник, який тут

називали громничник: *Всяке зіллячко, і громове це. Жовтейке таке зіллячко. Воно по полях росте.* [О. В.: Це те, що безсмертник?] – *Да, да, да. Бачите, як людина вмере, святить батюшка їм вмерлу людину. Він і кидає його туди. На Спаса [освячують. – О. В.], як квітки вже святять* (Комарове) (Васянович, 2017, с. 253–254).

Отже, вербу та інше свячене зілля зберігали у тих місцях хати, які займали особливе місце (покуть), символізували певну межу (вікно, двері, сволок, горище). Для розширення захисного простору її могли висаджувати біля хати, на полі, за тикати за стріху в хліві.

Магічно-обрядові дії для усунення певного стихійного лиха

Для посилення магійного впливу на погоду на Українському Поліссі вдавалися до спеціальних дій безпосередньо при наближенні або початку стихійного лиха. Тут ми можемо простежити міфологічне уявлення про опозиційні групи *вогонь – вода*. Якщо вода слугувала магійним засобом викликання дощу, то вогонь – навпаки мав його зупинити. Вогонь, за віруваннями українців, наділявся магійною, очищувальною силою. Його сприймали посередником між людиною та божеством, звертаючись з молитвами, заклинаннями. На нього не можна говорити поганих слів, плювати, адже він святий.

Найпоширенішою магійною дією під час грози було запалювання свічок. У поліських обрядах переважно користувалися свічками, освяченими на Стрітення (15 лютого) і Чистий Четвер, на Західному Поліссі більше шанували стрітенську свічку, на Східному – четвергову (страсну) (Толстая, 1986а, с. 27). Проте нині для протидії грозі та граду використовують свічки, освячені в церкві на Стрітення, Чистий Четвер, Водохреще, Вербну неділю, Великдень, свято Юрія, що, ймовірно, пов'язано з втратою традиції та її уніфікацією під впливом церкви і засобів масової інформації. *На Вербну святять свічку і та свічка охороняє од грози* (Нові Озеряни) (Васянович, 2002, арк. 192, 82); *Страсну свічку світили, коли гроза була* (Красятічі) (Васянович, 2003а, арк. 32); *Свечку нада палить, так свечка нада аделна. Ад грому є спеціальна свечка. Вана прадається на Страсть* (Жадове) (Боряк, 2020, с. 263). Сама назва свічки вказувала на її основне призначення: *Громішну (стречальну) свічку палять, коли велика гроза* (Мелені) (Васянович, 2002, арк. 192). Для посилення магійної функції

громової свічки її могли освячувати в церкві протягом кількох років на одне свято або під час святкових днів, які утворюють комплекс Великодніх свят: *В Чисти четвер [свічку] треба съветит, йти до церкви, паску съветит із тисю съвечкою. Да вже як ото гріміт, гроза велика, то вже перад усєма окнами треба засветит* (Левковичі) (Васянович, 2002, арк. 50).

Як видно з польових записів, у більшості випадків свічку просто засвічували, проте інколи це робили перед вікнами, по кутах хати, на припічку, ходили по хаті або й усьому обійстю. Частіше респонденти згадують саме вікно, з зовнішнього боку якого перебували «чужі», які можуть прибувати як зі шкідливими, так і корисними намірами: *Як гроза велика, то свічку-громницю ставляють на окно* (Острів'я) (Васянович, 2007а, арк. 18); *Як ото гріміт, гроза велика, то вже перад усєма окнами треба свечку повсетит* (Левковичі) (Васянович, 2002, арк. 50); [Стрітенську свічку. – О. В.] *кладуть на абраза і як велика гроза, так ставляють, засвічують на сталє* (Губичі) (Боряк, 2018, с. 173); *Як гроза йшла, то закривали комени. Запалюю страсну свечку, пойду по хаті скрозь* (Феневиці); *Свічку-громовицю (стрічальна свічка) світять, коли грім. Ходять з нею по хаті, по вуглах, обходять кругом хати і світять у хаті, шоб гром одійшов* (Мироцьке) (Васянович, 2003а, арк. 35, 23); *Як гроза, свечку палить. У церкві свечка на Кутю, шо воду святтили, на Григорія, шо ходили да брали свечки тис і таде запалювали, шоб грози не було* (Слобода) (Васянович, 2019, с. 203).

Особливою символікою у віруваннях українців наділялися піч та простір біля неї. Піч посідає центральне й одночасно межове місце, асоціюючись із сонцем, спекою, посухою. Про це переконливо свідчить використання у минулому пічного начиння (хлібної лопати, рогачів, кочерги) у обрядах зупинення граду, відвернення грози: *Винести надвір лопату ту, шо хліб сажєють у піч, і коцюбу, шоб не бив грім, шоб град перейшов. На земні положить* (Градиськ) (Васянович, 2017, с. 251–252); *Як іде град, то вікідають надвор ту лопату, шо хліб садить, шоб хліба град не бів* (Чоповичі) (Васянович, 2002, арк. 15); *Калісь, ондо в давніну, як пеклі хліб, булі лапати деревяніє, так тис лапати викідали на уліцу [під час грози – О. В.]. Прама на уліцу виносілі і клалі, хай на тую лапату дощ іде* (Губичі) (Боряк, 2018, с. 174); *Виносілі хлібніє лапати, шоб град на яє*

прайшов. Тади ж хліб п'єкли на палаших лапатах (Лісконоги) (Боряк, 2020, с. 263). Нині хлібна лопата вийшла з ужитку, тому з метою припинення грози та граду її замінили форми для хліба: *Калісь хліб пеклі, так викидали надвор або хвормачки тиє, або то калісь на лапати клалі хліб, так лапату тую викидали, щоб град сунімався* (Даничі) (Боряк, 2018, с. 174).

Траплялися випадки, коли пічне начиння виносили надвір разом із пікною діжею – символом добробуту, достатку: *Як град ішов, то виносили дєжкі тиє, шо хліб пекти, лопату ту, шо хліб сажали, кочергу, шо вігребаєш жар – все виносили надвор* (Білокоровичі) (Васянович, 2002, арк. 108); *Виносили ту лопату, діжку ту шо хліб пікли, то виносили надвір і ставляли на стуло. На дощ виносили, як гроза така* (Лишнівка) (Васянович, 2017, с. 252). Семантично близьким до цього можна вважати використання води з пікної діжі для гасіння пожежі, спричиненої блискавкою: *Колісь хліб пекли у діжці деревляній. Така діжка деревляна і там воду тримали. Спеціально тримали, як грім запалить, ту воду у відро і туди, де грім витяв вилий ту воду* (Черськ) (Васянович, 2017, с. 252).

На Середньому Поліссі при граді хлібну лопату разом з кочергою викладали на подвір'ї хрестоподібно. Хрест, за давніми уявленнями слов'ян символізує сонце та вогонь, а це подвоювало магичні дії: *Град іде – колісь лопату викидали ту, шо хліб сажать. Коцюбу і лопату наперехросток* (Білка) (Крикун, 2014, с. 459); *Град як ішов, брали коцюбу, шо як виймаєш із печі хліб, цю лопату, шо сажаси хліб, навхрест викидали надвір* (Романівка) (Васянович, 2002, арк. 98).

Окрім того, що пічне начиння просто виставляли або викидали з хати, окремі старожили зазначали, що потрібно виставляти пічне начиння проти хмари: *Один віб'єє з двора із заслонкою, шо п'єч заслонювать, коцюбу, вілкі у вулиці поставів протів хмарі. Перематалось да й нема* (Барвінки) (Васянович, 2002, арк. 18); *Виходілі з рагачами і наставляли в ту сторону, де йде, гром тако ляскає* (Мощенка) (Васянович, 2019, с. 203). Інколи вони вказували, у яку сторону має йти хмара, відганяючи її від рідної хати або хрестили лопатою хмару: *Як град ішов, то лопату з хати виносили. Трі рази махнув [показує у різні боки: вперед, вліво, вправо] і ставіш ручкою униз* (Потаповичі) (Васянович, 2002, арк. 39); *Як хмара, то христить хмару і встановить лопату надворі, коло*

порога. Лопатою христить (Синів) (Васянович, 2004, арк. 11). На Східному Поліссі для протидії грозі та граду використовували також сковорідку: *Скавародку вікідали, шо як град* (Вербівка) (Боряк, 2018, с. 174); *А кагда град іде, станов скавароду, щоб падав град у яє* (Архипівка) (Боряк, 2020, с. 263).

Близьким за змістом до вищесказаного може бути уявлення про вплив на погоду варистої печі. Піч займала важливе місце світоглядного центру, яке в минулому належало вогнищу. На це вказує календарна обрядовість, численні сімейні (родильні, весільні, поховальні) обряди. Піч втілювала притаманну вогню магичну силу, яка протиставлялася воді, тому могла вплинути на опади, то ж цю силу нейтралізували досить радикальним способом – руйнуванням. Тому на Середньому Поліссі було зафіксовано вірування, що піч, залишена після руйнування хати, могла вплинути на посуху: *Як хати порозбирали, а комин стоїть, стріла така, то казали, шо його треба розобрать, як дощу нема. Як хто не розібрав, то можуть піти люди самі і хоть чуть нарушить* (Піддуби) (Васянович, 2002, арк. 113). Подібні вірування були зафіксовані на Черкащині (Свирида, 2006, с. 289) та Чернігівщині (Толстой & Толстая, 1983, с. 10).

Через пічний комин здійснювався зв'язок із навколишнім середовищем, зокрема й з «тим» світом. Через комин до хати могла потрапити нечиста сила, назовні вилітає відьма, душа померлого, хвороба, доля. Щоб уникнути проникнення до хати нечистої сили, а відповідно і блискавки, закривали пічного комина. Якщо ж такої можливості не було, тобто, коли під час грози топили в печі, то належало з комина виставити рогачі: *Як горить у пече і гроза, мігає, грімає, так вілошники ставляю в комин рогачами* (Феневичі) (Васянович, 2003а, арк. 35); *Як гримить сильно, то в п'єч, у комен вілкі тиє, шо горішки доставать, виставить, то грім утихає* (Старосільці) (Васянович, 2002, арк. 72). З цією ж метою світили громову свічку саме на припічку: *Свічка освячена у Чистий четвер од грому. Ставлять под комен, як гром* (Небрат) (Васянович, 2003а, арк. 10); *Свічку моя мати ставляла на припеку, а старий цей, як до мене прийшов, ставляв на хлібини* (Набруска) (Васянович, 2017, с. 251).

Досить поширеною обрядовою дією для збереження хати від попадання в неї блискавки на Середньому Поліссі можна вважати спалення верби та іншого священого зілля з наближення

грозової / градової хмари. Таким чином поліщуки намагалися вигнавши нечисту силу, яка могла ховалася від грози в димарі, під деревами, копицями тощо: *Як вербу святат перед Паскою, так тис гіллячко сушат і як у печі топімо, так мі тис гіллячка палили, щоб грозу одвести* (Варовичі) (Васянович, 2003а, арк. 21); *Як гроза, до палили ту сосну, що ставіцца, як воду сьвятять. Люде ламали, брали додому і палили. Палили под коменом, на пріпеку* (Чоповичі); *Паньку [троїцьке клечання] палять у печи, щоб не було пожару* (Хочине) (Васянович, 2002, арк. 34, 16); *На Купально Івана колісь матери ходілі да рвалі і в хаті по кутках палілі напороть. В хаті. Потрошку-потрошку. Ето тоже од грому. Ето кóлішні люди таки булі. Сира [напороть]. Так подимить трошки. Жмак озьме, у том куточку запаліла, у том куточку запаліла, у том – кругом. Нахрест запаліть і всьо. Покуть, тоді тут [пічний кут], як христімса, так і палім* (Залужжя) (Васянович, 2004, арк. 113).

Поріг – місце перебування домашніх духів, яким приносять жертви, тут здійснюється контакт із потойбічними силами в календарній та родинній обрядовості. Саме через поріг відбувався контакт із «чужим» простором. Інколи свячене зілля не спалювали, а з наближенням грози викидали через вікно чи через поріг на вулицю: *Вербинку через окно кидають, коли гроза* (Ветли) (Боряк, 2016, с. 216–217); *На Вербу вербу святять, так ету галіначку нада вікідать на парог* (Чайкине); *На Тройцу ставіш із кльона. Як граза, вийдеш памахаєш і граза пашла. Вон у мяне стаїть, другій год стаїть* (Бучки) (Боряк, 2020, с. 262). На Середньому Поліссі було зафіксовано магічну дію з розкиданням гілочок верби по полю, що значно розширювало внутрішній простір: *Верба, як свячена, то носили на город розкидать, як малося гриміть, щоб не побило нічого* (Липівка) (Васянович, 2003а, арк. 58).

В уявленні українців Середнього Полісся склалися опозиційні групи, спрямовані на протиставлення одних погодних явищ іншим: *внутрішній – зовнішній, свій – чужий, вогонь – вода*. Чітко визначені хатні локативи показують, що мешканці Українського Полісся шанували місця, які перебували на межі світів для виділення безпечного (внутрішнього) простору від несприятливих погодних явищ (чужих). Для боротьби зі зливою, грозою та градом послуговувалися символами вогню, що могли означати спеку, сонце, посуху. До найуживаніших можна віднести громові свічки,

які запалювали під час грози; пічне начиння, яке виносили на вулицю; освячені рослинні символи, які зберігали в хаті або спалювали під час грози для захисту господарства від блискавки.

Перелік обстежених населених пунктів

Архипівка – село Семенівської ТГ Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської обл.

Барвінки – село Чоповицької ТГ Коростенського р-ну Житомирської обл.

Березичі – село Любешівської ТГ Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.

Білка – село Березнівської ТГ Рівненського р-ну Рівненської обл.

Білокоровичі – село Білокоровицької ТГ Коростенського р-ну Житомирської обл.

Блистова – село Новгород-Сіверської ТГ Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської обл.

Бучки – село Новгород-Сіверської ТГ Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської обл.

Варовичі – село в Чорнобильській зоні відчуження (кол. Поліський р-н Київської обл.)

Вербівка – село Добрянської ТГ Чернігівського р-ну Чернігівської обл.

Ветли – село Любешівської ТГ Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.

Гніздище – село Городнянської ТГ Чернігівського р-ну Чернігівської обл.

Градиськ – село Маневицької ТГ Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.

Губичі – село Любецької ТГ Чернігівського р-ну Чернігівської обл.

Даничі – село Ріпкинської ТГ Чернігівського р-ну Чернігівської обл.

Жадове – село Семенівської ТГ Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської обл.

Звеничів – село Ріпкинської ТГ Чернігівського р-ну Чернігівської обл.

Кисоричі – село Рокитнівської ТГ Сарненського р-ну Рівненської обл.

Комарівка – село Любецької ТГ Чернігівського р-ну Чернігівської обл.

Комарове – село Маневицької ТГ Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.

Красятичі – селище міського типу Поліської ТГ Вишгородського р-ну Київської обл.

Левковичі – село Овруцької ТГ Коростенського р-ну Житомирської обл.

Липівка – село Макарівської ТГ Бучанського р-ну Київської обл.

Лишнівка – село Прилісненської ТГ Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.

Лісконоги – село Новгород-Сіверської ТГ Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської обл.

Мелені – село Іршанської ТГ Коростенського р-ну Житомирської обл.

Мироцьке – село Бучанської ТГ Бучанського р-ну Київської обл.

Мощенка – село Городнянської ТГ Чернігівського р-ну Чернігівської обл.

Набруска – село Маневицької ТГ Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.

Небрат – село Бородянської ТГ Бучанського р-ну Київської обл.

Нові Озеряни – село Брусилівської ТГ Житомирського р-ну Житомирської обл.

Острів'я – село Шацької ТГ Ковельського р-ну Волинської обл.

Підлуби – село Ємільчинської ТГ Звягельського р-ну Житомирської обл.

Пісківка – селище міського типу Пісківської ТГ Бучанського р-ну Київської обл.

Потаповичі – село Овруцької ТГ Коростенського р-ну Житомирської обл.

Пушкарі – село Новгород-Сіверської ТГ Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської обл.

Роїще – село Новобілоуської ТГ Чернігівського р-ну Чернігівської обл.

Романівка – село Брониківської ТГ Звягельського р-ну Житомирської обл.

Синів – село Гощанської ТГ Рівненського р-ну Рівненської обл.

Слобода – Новоселицької ТГ Чернігівського р-ну Чернігівської обл.

Старий Доргинь – село Народицької ТГ Коростенського р-ну Житомирської обл.

Старий Чорторійськ – село Маневицької ТГ Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.

Старосільці – село Старосілецької ТГ Житомирського р-ну Житомирської обл.

Феневичі – село Іванківської ТГ Вишгородського р-ну Київської обл.

Хочине – село Олевської ТГ Коростенського р-ну Житомирської обл.

Чайкине – село Новгород-Сіверської ТГ Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської обл.

Черськ – село Маневицької ТГ Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.

Чоповичі – селище міського типу Чоповицької ТГ Коростенського р-ну Житомирської обл.

Щитинь – село Камінь-Каширської ТГ Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Біляковський, П. (2012). Церковні дзвони як засіб для відвернення градової хмари в українців Карпат. *Молодь і ринок*, 8, 156–160.

Боряк, О. О. (2016). *Комплексне дослідження народної культури постраждалих сіл Любешівського району Волинської області* [Звіт про НДР]. Автоматизований інформаційний фонд науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт і захищених дисертацій Українського інституту науково-технічної експертизи та інформації (далі – АІФ УкрІНТЕІ).

Боряк, О. О. (2018). *Комплексне дослідження народної культури постраждалих сіл Ріпкинського району Чернігівської області* [Звіт про НДР]. АІФ УкрІНТЕІ.

Боряк, О. О. (2020). *Комплексне дослідження народної культури постраждалих сіл Семенівського району Чернігівської області* [Звіт про НДР]. АІФ УкрІНТЕІ.

Васянович, О. (2002–2011). *Експедиційні матеріали, зібрані у населених пунктах Бердичівського, Брусилівського, Ємільчинського, Житомирського, Коростенського, Коростишівського, Малинського, Народицького, Новоград-Волинського, Овруцького, Олевського, Попільнянського, Радомишльського, Червоноармійського (нині – Пулинський), Черняхівського районів Житомирської області*. Ф. 14–5 (Од. зб. 885, 192 арк.), Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (далі – АНФРФ ІМФЕ), Київ, Україна.

Васянович, О. (2003–2008). *Експедиційні матеріали, зібрані у населених пунктах Білоцерківського, Бориспільського, Бородянського, Броварського, Васильківського, Вишгородського, Іванківського, Кагарлицького, Києво-Святошинського, Макаріївського, Поліського, Рокитнянського районів Київської області*. Ф. 14–5 (Од. зб. 886, 117 арк.), АНФРФ ІМФЕ, Київ, Україна.

Васянович, О. (2003). Магічні засоби попередження несприятливих явищ погоди на Коростенщині. *Наукові записки*, 7–8, 110–114.

Васянович, О. (2004, 2011). *Експедиційні матеріали, зібрані у населених пунктах Березнівського, Володимирецького, Гощанського, Дубенського, Дубровицького, Корецького, Костопільського, Рокитнівського, Сарненського районів Рівненської області*. Ф. 14–5 (Од. зб. 889, 129 арк.), АНФРФ ІМФЕ, Київ, Україна.

Васянович, О. (2007). *Експедиційні матеріали, зібрані у населених пунктах Ковельського, Любомльського та Шацького районів Волинської області*. Ф. 14–5 (Од. зб. 890, 33 арк.), АНФРФ ІМФЕ, Київ, Україна.

Васянович, О. (2007). Способи боротьби зі зливою та градом в традиційній обрядовості українців Житомирського Полісся. *«Велика Волинь». Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині*, 26, 200–206.

Васянович, О. (2006). Вогонь як засіб боротьби зі зливою та градом на Поліссі. У С. Шевчук (Упоряд.). *Поліссезнавство: наукові фольклорно-етнографічні та мистецтвознавчі студії* (с. 211–216). Волинські обереги.

Васянович, О. (2015). Магічні дії під час грози та граду у гуцулів Верховинщини. У І. Ліхтей (Упоряд.). *Українці і народи Центрально-Східної Європи: культура та історична спадщина* (с. 377–388). Карпати.

Васянович, О. О. (2017). *Комплексне дослідження народної культури постраждалих сіл Маневичького району Волинської області* [Звіт про НДР]. АІФ УкрІНТЕІ.

Васянович, О. О. (2019). *Комплексне дослідження народної культури постраждалих сіл Чернігівського району Чернігівської області* [Звіт про НДР]. АІФ УкрІНТЕІ.

Зеленин, Д. К. (1916). *Очерки русской мифологии: Вып. I. Умершие неестественной смертью и русалки*. Типография А.В. Орлова

Крикун, Ю. С. (2014). *Комплексне дослідження народної культури постраждалих сіл Березнівського району Рівненської області* [Звіт про НДР]. АІФ УкрІНТЕІ.

Курочкін, О. (2010). Церковні дзвони – «глас Божий» (Церковні дзвони у звичаях і фольклорі українців). *Берегиня*, 4, 5–10.

Левкович, Н. (2012). Народна метеорологія бойків: магічні обрядодії впливу на атмосферні явища. *Народознавчі зошити*, 1, 52–58.

Ніколаєва, А. (2012). Воскова свічка як елемент символічного захисту українців (кінець XIX – початок XXI ст.). *Етнічна історія народів Європи*, 38, 49–56.

Пахолок, І. (2009). Метеорологічна тема в системі Зелених свят поліщуків. *Народознавчі зошити*, 5–6, 709–713.

Свирида, Р. (2006). Дай, Боже, нам дощ! У Веремійчик О. (Ред.) *Українська родина: Родинний і громадський побут* (с. 286–289). Видавництво імені Олени Теліги.

Толстая, С. М. (1986). Лягушка, уж и другие животные в обрядах вызывания и остановки дождя. У Н. Толстой (Ред.). *Славянский и балканский фольклор. Духовная культура Полесья на общеславянском фоне* (с. 22–27). Наука.

Толстая, С. М. (1986). Стретенская и четверговая свечи. У Н. Толстой (Ред.). *Славянский и балканский фольклор. Духовная культура Полесья на общеславянском фоне* (с. 27–30). Наука.

Толстой, Н. И. (1994). Еще раз о теме «тучи – говьяда, дождь – молоко». У Н. Толстой (Ред.). *Славянский и балканский фольклор. Верования. Текст. Ритуал* (с. 5–16). Наука.

Толстой, Н. И., & Толстая, С. М. (1981). Заметки по славянскому язычеству. 5. Защита от града в Драгачеве и других сербских зонах. У Н. Толстой (Ред.). *Славянский и балканский фольклор. Обряд. Текст* (с. 44–120). Наука.

Толстой, Н. И., & Толстая, С. М. (1982). Заметки по славянскому язычеству. 3. Первый гром в Полесье. 4. Защита от града в Полесье. У В. Соколова (Ред.). *Обряды и обрядовый фольклор* (с. 49–83). Наука.

Толстой, Н. И., & Толстая, С. М. (1983). О задачах этнолингвистического изучения Полесья. У Н. Толстой (Ред.). *Полесский этнолингвистический сборник: Материалы и исследования* (с. 3–21). Наука.

Чибирак, С. (2006). Гроза у народних знаннях і віруваннях поліщуків. *Минуле і сучасне Волині та Полісся*, 21, 56–58.

Чибирак, С. (2006). Магічні дії, спрямовані на захист від грози і викликання дощу, в традиційній культурі Полісся. *Минуле і сучасне Волині та Полісся*, 20, 207–210.

Чибирак, С. (2012). Грім та гроза у світогляді мешканців Ратнівщини. *Минуле і сучасне Волині та Полісся*, 42, 311–312.

REFERENCES

Biliakovskiy, P. (2012). Tserkovni dzvony yak zasib dlia vidvernennia hradovoi khmary v ukrainsiv Karpat [Church bells as a means of warding off a hail cloud for the Ukrainians of the Carpathians]. *Molod i rynek – Youth and the market*, 8, 156–160 [in Ukrainian].

Boriak, O. O. (2016). *Kompleksne doslidzhennia narodnoi kultury postrazhdalykh sil Liubeshivskoho raionu Volynskoi oblasti* [A comprehensive study of the folk culture of the affected villages of the Lyubeshiv district of the Volyn region]. Avtomatyzovanyi informatsiyni fond naukovodo-doslidnykh ta doslidno-konstruktorskykh robit i zakhyshchenykh dysertatsii Ukrainskoho instytutu naukovodo-tekhnichnoi ekspertyzy ta informatsii (dali – AIF UkrINTEI) – Automated information fund of research and development works and protected dissertations of the Ukrainian Institute of Scientific and Technical Expertise and Information (thereafter – AIF UkrISTEI). Kyiv [in Ukrainian].

Boriak, O. O. (2018). *Kompleksne doslidzhennia narodnoi kultury postrazhdalykh sil Ripkynskoho raionu Chernihivskoi oblasti* [A comprehensive study of the folk culture of the affected villages of the Ripkinsky district of the Chernihiv region]. AIF UkrINTEI – AIF UkrISTEI. Kyiv [in Ukrainian].

Boriak, O. O. (2020). *Kompleksne doslidzhennia narodnoi kultury postrazhdalykh sil Semenivskoho raionu Chernihivskoi oblasti* [A comprehensive study of the folk culture of the affected villages of the Semeniv district of the Chernihiv region]. AIF UkrINTEI – AIF UkrISTEI. Kyiv [in Ukrainian].

Vasianovych, O. (2002–2011). Ekspedytsiini materialy, zibrani u naselenykh punktakh Berdychivskoho, Brusylivskoho, Yemilchynskoho, Zhytomirskoho, Korostenskoho, Korostyshivskoho, Malynskoho, Narodytskoho, Novohrad-Volynskoho, Ovrutskoho, Olevskoho, Popilnianskoho, Radomyshl'skoho, Chervonoarmiiskoho (nyini – Pulynskiy), Cherniakhivskoho raioniv Zhytomirskoi oblasti [Expedition materials collected in the settlements of Berdychivskiy, Brusylivskiy, Yemilchynskiy, Zhytomirskiy, Korostenskiy, Korostyshivskiy, Malynskiy, Narodytskiy, Novograd-Volynskiy, Ovrutskiy, Olevskiy, Popilnyanskiy, Radomyshl'skiy, Chervonoarmiyskiy (now Pulynskiy), Chernyakhivskiy districts of Zhytomyr region]. *Arkhivni naukovy fondy rukopysiv ta fonozapysiv Instytutu mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnologii im. M.T. Ryl'skoho NAN Ukrainy (dali –ANFRF IMFE NAN Ukrainy) –NAS of Ukraine Maksym Ryl'skiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology the Archival Scientific Funds of Manuscripts and Audio-Recordings (thereafter – NAS of Ukraine Maksym Ryl'skiy IASFE ASF MAR)*. Fund 14–5. Dossier or Unit of Issue 885. Kyiv [in Ukrainian].

Vasianovych, O. (2003–2008). Ekspedytsiini materialy, zibrani u naselenykh punktakh Bilotserkivskoho, Boryspil'skoho, Borodianskoho, Brovarskoho, Vasykivskoho, Vyshhorodskoho, Ivankivskoho, Kaharlytskoho, Kyievo-Sviatoshynskoho, Makarivskoho, Poliskoho, Rokytynianskoho raioniv Kyivskoi oblasti [Expedition materials collected in the settlements of Belotserkivskiy, Boryspil'skiy, Borodyanskiy, Brovarskiy, Vasykivskiy, Vyshhorodskiy, Ivankivskiy, Kagarlytskiy, Kyiv-Svyatoshynskiy, Makarivskiy, Poliskiy, Rokytynianskiy districts of the Kyiv region]. *ANFRF IMFE NAN Ukrainy – NAS of Ukraine Maksym Ryl'skiy IASFE ASF MAR*. Fund 14–5. Dossier or Unit of Issue 886. Kyiv [in Ukrainian].

Vasianovych, O. (2003). Mahichni zasoby poperedzhennia nespriatlyvykh yavyshch pohody na Korosten'shchyni [Magical means of preventing adverse weather phenomena in the Korosten Oblast]. *Naukovi zapysky – Proceedings*, 7–8, 110–114 [in Ukrainian].

Vasianovych, O. (2004, 2011). Ekspedytsiini materialy, zibrani u naselenykh punktakh Bereznivskoho, Volodymyrets'koho, Hoshchanskoho, Dubenskoho, Dubrovyskoho, Koretskoho, Kostopil'skoho, Rokytnivskoho, Sarnenskoho raioniv Rivnenskoï oblasti [Expedition materials collected in the settlements of Bereznivskiy, Volodymyrets'kiy, Goshchanskiy, Dubenskiy, Dubrovyskiy, Koretskiy, Kostopil'skiy, Rokytnivskiy, Sarneskiy districts of the Rivne region]. *ANFRF IMFE NAN Ukrainy – NAS of Ukraine Maksym Ryl'skiy IASFE ASF MAR*. Fund 14–5. Dossier or Unit of Issue 889. Kyiv [in Ukrainian].

Vasianovych, O. (2007). Ekspedytsiini materialy, zibrani u naselenykh punktakh Kovel'skoho, Liuboml'skoho ta Shatskoho raioniv Volynskoi oblasti [Expedition materials collected in the settlements of

Kovel'skiy, Lyuboml'skiy and Shatskiy districts of the Volyn region]. *ANFRF IMFE NAN Ukrainy – NAS of Ukraine Maksym Ryl'skiy IASFE ASF MAR*. Fund 14–5. Dossier or Unit of Issue 890. Kyiv [in Ukrainian].

Vasianovych, O. (2007). Sposoby borotby zi zlyvoiu ta hradom v tradytsiini obriadovosti ukrainsiv Zhytomirskoho Polissia [Ways of fighting rain and hail in the traditional rituals of Ukrainians of Zhytomyr Polissia]. «Velyka Volyn». *Pratsi Zhytomirskoho naukovokraieznavchoho tovarystva doslidnykiv Volyni – «Great Volyn»*. *Proceedings of the Zhytomyr Scientific and Local History Society of Volyn Researchers*, 26, 200–206 [in Ukrainian].

Vasianovych, O. (2006). Vohon yak zasib borotby zi zlyvoiu ta hradom na Polissi [Fire as a means of combating rain and hail in Polissia]. *Polissieznavstvo: naukovy folkloro-etnografichni ta mystetstvoznavchi studii – Political science: scientific folklore-ethnographic and art studies* (pp. 211–216). Rivne: Volynski oberehy [in Ukrainian].

Vasianovych, O. (2015). Mahichni dii pid chas hrozy ta hradu u hutsuliv Verkhovyn'shchyni [Magical actions during thunderstorms and hail among the Hutsuls of the Verkhovyna Region]. *Ukrainci i narody Tsentralno-Skhidnoi Yevropy: kultura ta istorychna spadshchyna – Ukrainians and peoples of Central-Eastern Europe: culture and historical heritage* (pp. 377–388). Uzhhorod: Karpaty [in Ukrainian].

Vasianovych, O. O. (2017). *Kompleksne doslidzhennia narodnoi kultury postrazhdal'nykh sil Manevits'koho raionu Volynskoi oblasti [A comprehensive study of the folk culture of the affected villages of the Manevitsky district of the Volyn region]*. AIF UkrINTEI – AIF UkrISTEI. Kyiv [in Ukrainian].

Vasianovych, O. O. (2019). *Kompleksne doslidzhennia narodnoi kultury postrazhdal'nykh sil Chernihivskoho raionu Chernihivskoi oblasti [Comprehensive study of the folk culture of the affected villages of the Chernihiv district of the Chernihiv region]*. AIF UkrINTEI – AIF UkrISTEI. Kyiv [in Ukrainian].

Zelenin, D. K. (1916). *Ocherki russkoy mifologii [Essays on Russian mythology]*: Vol. 1. Umershie neestestvennoy smertyu i rusalki – Unnatural deaths and mermaids. Petrograd: Tipografiya A.V. Orlova [in Russian].

Krykun, Yu. S. (2014). *Kompleksne doslidzhennia narodnoi kultury postrazhdal'nykh sil Bereznivskoho raionu Rivnenskoï oblasti [A comprehensive study of the folk culture of the affected villages of the Berezniv district of the Rivne region]*. AIF UkrINTEI – AIF UkrISTEI. Kyiv [in Ukrainian].

Kurochkin, O. (2010). Tserkovni dzvony – «hlas Bozhyi» (Tserkovni dzvony u zvychaiakh i folklori ukrainsiv) [Church bells – «voice of God» (Church bells in customs and folklore of Ukrainians)]. *Berehynia – Berehynia*, 4, 5–10 [in Ukrainian].

Levkovych, N. (2012). Narodna meteorolohiia boikiv: mahichni obriadodii vplyvu na atmosferni

yavyscha [Folk meteorology of the Boiks: magical rites of influence on atmospheric phenomena]. *Narodoznavchi zoshyty – Ethnological notebooks*, 1, 52–58 [in Ukrainian].

Nikolaieva, A. (2012). Voskova svichka yak element symbolichnoho zakhystu ukraintiv (kinets XIX – pochatok XXI st.) [A wax candle as an element of symbolic protection of Ukrainians (end of the 19th - beginning of the 21st century).]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy – Ethnic history of the peoples of Europe*, 38, 49–56 [in Ukrainian].

Pakholok, I. (2009). Meteorolohichna tema v systemi Zelenykh sviat polishchukiv [Meteorological theme in the system of Polish pike Green Holidays]. *Narodoznavchi zoshyty – Ethnological notebooks*, 5–6, 709–713 [in Ukrainian].

Svyryda, R. (2006). Dai, Bozhe, nam doshch! [Give us rain, God!] *Ukrainska rodyna: Rodynni i hromadskyi pobut – Ukrainian family: Family and public life* (pp. 286–289). Kyiv: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy [in Ukrainian].

Tolstaya, S. M. (1986). Lyagushka, uzh i drugie zhyvotnyie v obryadah vyzyvaniya i ostanovki dozhdyia [Frog, and other animals in the rites of calling and stopping the rain]. *Slavyanskiy i balkanskiy folklor. Duhovnaya kultura Polesya na obscheslavyanskom fone – Slavic and Balkan folklore. Spiritual culture of Polissya on a common Slavic background* (pp. 22–27). Moskva: Nauka [in Russian].

Tolstaya, S. M. (1986). Stretenskaya i chetvergovaya svechi [Stretenskaya and Thursday candles]. *Slavyanskiy i balkanskiy folklor. Duhovnaya kultura Polesya na obscheslavyanskom fone – Slavic and Balkan folklore. Spiritual culture of Polissya on a common Slavic background* (pp. 27–30). Moskva: Nauka [in Russian].

Tolstoy, N. I. (1994). Esche raz o teme «tuchi – govyada, dozhd – moloko» [Once again about the topic «clouds – beef, rain – milk»]. *Slavyanskiy i balkanskiy folklor. Verovaniya. Tekst. Ritual – Slavic and Balkan folklore. Beliefs. Text. Ritual* (pp. 5–16). Moskva: Nauka [in Russian].

Tolstoy, N. I., & Tolstaya, S. M. (1981). Zametki po slavyanskomu yazyichestvu. 5. Zashchita ot grada v Dragacheve i drugih serbskih zonah [Notes on Slavic paganism. 5. Protection from hail in Dragachev and other Serbian zones]. *Slavyanskiy i balkanskiy folklor. Obryad. Tekst – Slavic and Balkan folklore. Rite. Text* (pp. 44–120). Moskva: Nauka [in Russian].

Tolstoy, N. I., & Tolstaya, S. M. (1982). Zametki po slavyanskomu yazyichestvu. 3. Pervyy grom v Polese. 4. Zashchita ot grada v Polese [Notes on Slavic paganism. 3. The first thunder in Polissya. 4. Protection from hail in Polissya]. *Обряды и обрядовый фольклор* (pp. 49–83). Moskva: Nauka [in Russian].

Tolstoy, N. I., & Tolstaya, S. M. (1983). O zadachah etnolingvisticheskogo izucheniya Polesya [On the tasks of the ethnolinguistic study of Polissya]. *Poleskiy etnolingvisticheskiy sbornik: Materialy i issledovaniya – Polesye ethnolinguistic collection: Materials and research* (pp. 3–21). Moskva: Nauka [in Russian].

Chybyrak, S. (2006). Hroza u narodnykh znanniakh i viruvanniakh polishchukiv [A storm in the folk knowledge and beliefs of Polish people]. *Mynule i suchasne Volyni ta Polissia – Past and present of Volyn and Polissia*, 21, 56–58 [in Ukrainian].

Chybyrak, S. (2006). Mahichni dii, spriamovani na zakhyst vid hrozy i vyklykannia doshchu, v tradytsiinii kulturi Polissia [Magical actions aimed at protecting against thunderstorms and causing rain in the traditional culture of Polissya]. *Mynule i suchasne Volyni ta Polissia – Past and present of Volyn and Polissia*, 20, 207–210 [in Ukrainian].

Chybyrak, S. (2012). Hrim ta hroza u svitohliadi meshkantsiv Ratnivshchyny [The temple and the storm in the outlook of the residents of Ratnivshchyna]. *Mynule i suchasne Volyni ta Polissia – Past and present of Volyn and Polissia*, 42, 311–312 [in Ukrainian].

Васянович Олександр Олександрович, кандидат історичних наук, заступник директора з наукової роботи, Державний науковий центр захисту культурної спадщини від техногенних катастроф, м. Київ, Україна.
Vasianovych Oleksandr, Candidate of Historical Sciences (PhD), Deputy Director for Research, State Scientific Center for Protection of Cultural Heritage from Technological Disasters, Kyiv, Ukraine.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9360-6447>

E-mail: guru_v@ukr.net

Одержано 15. 04. 2023